

Dialektika estetické soudnosti

§ 55

Soudnost, která má být dialektická, musí být především rozumující, tj. její soudy si musí činit nárok na všeobecnost, a to a priori*: neboť v kladení takových soudů proti sobě spočívá dialektika. Proto není neslučitelnost estetických smyslových soudů (o příjemném a nepříjemném) dialektická. Také rozpor soudů vkusu, pokud se každý odvolává jen na svůj vlastní vkus, netvoří dialektiku vkusu; protože nikdo nezamýšlí učinit ze svého soudu obecné pravidlo. Nezůstává tedy jiný pojem dialektiky, která by se mohla týkat vkusu, než pojem dialektiky obsažené v *kritice* vkusu (nikoli vkusu samotného) vzhledem k jejím principům: protože totiž o základu možnosti soudů vkusu vůbec přirozeně a nevyhnutelně vystupují vzájemně si odporující pojmy. Transcendentální kritika vkusu bude tedy jen tehdy obsahovat část, která může nést název dialektiky estetické soudnosti, jestliže se nalezne antinomie principů této schopnosti, která učiní její zákonitost, tedy také její vnitřní možnost pochybenou.

§ 56

PŘEDSTAVA ANTINOMIE VKUSU

První obecná teze o vkusu je obsažena ve větě, kterou se každý, kdo nemá vkus, hájí proti výtkám. Každý má svůj vlastní vkus. To znamená tolik, že motiv tohoto soudu je pouze subjektivní (potěšení nebo bolest); a že tento soud nemá právo na nutný souhlas druhých.

Druhá obecná teze o vkusu, která je používána dokonce i těmi, kteří soudu vkusu přiznávají právo vyjadřovat něco jako platné pro každého, je, že o vkusu nelze disputovat. To znamená tolik, že motiv soudu vkusu sice může

* Rozumujícím soudem (iudicium ratiocinans) může být každý soud, který se prohlašuje za obecný) neboť potud může sloužit za horní premisu rozumového úsudku. Rozumový soud (iudicium ratiocinatum) může být naproti tomu jen ten, který je myšlen jako závěr rozumového úsudku, tedy jako zdůvodněný a priori.

být objektivní, ale nelze jej převést na určité pojmy, že tedy o soudu nemůže být nic rozhodnuto ani pomocí důkazů, třebaže se lze o něm dost dobře a právem přit. Neboť spor a disputace se sice shodují v tom, že se vzájemným odporováním soudů snaží vytvořit jejich jednomyslnost, ale liší se v tom, že disputace doufá, že způsobí tuto jednomyslnost podle určitých pojmů jakožto průkazných důvodů, že tedy předpokládá *objektivní pojmy* jako důvody soudu. Ale tam, kde to je považováno za nemožné, je disputování rovněž posuzováno jako nemožné.

Z toho je snadno vidět, že mezi těmito dvěma společnými místy chybí věta, která sice není příslovečně běžná, ale která je přece jen obsažena v myslí každého, totiž: *o vkusu se lze přit* (třebaže ne disputovat). Tato věta ale obsahuje opak věty první. Neboť o čem má být dovoleno se přit, tam musí být naděje na vzájemnou dohodu; musí tedy být možnost počítat s důvody soudu, které nemají jen soukromou platnost a nejsou tedy pouze subjektivní; a tomu přece odporuje právě ona zásada, že *každý má svůj vlastní vkus*.

Ukazuje se tedy vzhledem k principu vkusu následující antinomie:

1. *Teze*. Soud vkusu se nezakládá na pojmech; neboť pak by se o něm dalo disputovat (rozhodovat podle důkazů).

2. *Antiteze*. Soud vkusu se zakládá na pojmech; neboť pak by se, nehledě na jeho různost, nedalo o něm ani přit (činit si nárok na nutnou shodu druhých s tímto soudem).

§ 57

ROZŘEŠENÍ ANTINOMIE VKUSU

Není jiná možnost urovnat rozpor těch každému soudu vkusu příslušných principů (jež nejsou ničím jiným, než ony dvě zvláštnosti soudu vkusu výše znázorněné v analytice), než ukázat, že pojem, ke kterému vztahujeme objekt v tomto druhu soudů, není v obou maximách estetické soudnosti brán ve shodném smyslu; že tento dvojí smysl, nebo hledisko, je pro naši transcendentální soudnost nutný; ale také zdání, ve smíšení jednoho smyslu s druhým, jako přirozená iluze je nevyhnutelné.

K nějakému pojmu se soud vkusu musí vztahovat; neboť jinak by si vůbec nemohl činit nárok na nutnou platnost pro každého. Ale právě proto ho nelze dokázat z pojmu, protože pojem buď může být určitelný, nebo také o sobě neurčitý a zároveň neurčitelný. Prvního druhu je rozvažovací pojem, který je určitelný prostřednictvím predikátů smyslového nazírání, které s ním může korespondovat; druhého druhu je ale transcendentální rozumový pojem nadsmysl, jež je základem veškerého smyslového nazírání, který tedy nemůže být dále teoreticky určen.

Nyní se ale soud vkusu vztahuje k předmětům smyslů, avšak nikoli aby určil jejich *pojmy* pro rozvažování; neboť není soudem poznávacím. Je proto,

jakožto k pocitu libosti vztažená názorná jednotlivá představa, jen soukromým soudem; a potud by byl co do své platnosti omezen pouze na soudící individuum: předmět je *pro mne* předmětem zalíbení, pro druhé tomu může být jinak; — každý má svůj vkus.

V soudu vkusu je nicméně bezpochyby obsažen rozšířený vztah představy objektu (zároveň také subjektu), na čem zakládáme rozšíření tohoto druhu soudů na platné pro každého, a základem tohoto rozšíření musí být proto nutně nějaký pojem, avšak pojem, který vůbec nelze určit nazíráním, pojem, jímž nelze nic poznat a jímž *nelze provést žádný důkaz* pro soud vkusu. Takový pojem ale je pouhý čistý rozumový pojem nadsmysl, jež je jakožto jev základem předmětu (a také soudícího subjektu) jakožto objektu smyslů. Neboť nebrali-li bychom takovýto ohled, nebylo by možné obhájit nárok soudu vkusu na všeobecnou platnost; kdyby byl pojem, na němž se zakládá, jenom pouze nejasným rozvažovacím pojmem, třebaš dokonalosti, kterému by bylo možno shodně přidat smyslové nazírání krásna, bylo by alespoň o sobě možné založit soud vkusu na důkazech, což však odporuje tezi.

Avšak veškerý rozpor odpadne, řeknu-li, že se soud vkusu zakládá na pojmu (důvodu vůbec subjektivní účelnosti přírody pro soudnost), z něhož však vzhledem k objektu nemůže být nic poznáno a dokázáno, protože je o sobě neurčitelný a neuzpůsobený k poznání; soud vkusu ale právě tímto pojmem zároveň dostává platnost pro každého (u každého sice jako jednotlivý soud, bezprostředně provázející názor), protože jeho motiv možná leží v pojmu toho, co může být pokládáno za nadsmyslový substrát lidství.

Při rozřešení nějaké antinomie záleží jen na možnosti, že dvě vzájemně si zdánlivě odporující věty si ve skutečnosti neodporují, nýbrž mohou existovat vedle sebe, i když vysvětlení možnosti jejich pojmu přesahuje naši poznávací schopnost. Díky tomu lze také učinit pochopitelným, že je toto zdání také přirozené a pro lidský rozum nevyhnutelné, rovněž proč takové je a zůstává, ačkoli pro rozřešení tohoto zdánlivého rozporu neklame.

Bereme totiž pojem, na němž se musí zakládat všeobecnost soudu, v obou si odporujících soudech ve stejném významu, ale přesto o něm vyjadřujeme dva protikladné predikáty. V tezi by se tedy mělo říkat: soud vkusu se nezakládá na *určitých* pojmech; v antitezi ale: soud vkusu se zakládá přece jen na, třebaže *neurčitém*, pojmu (totiž o nadsmyslovém substrátu jevů), a pak by mezi nimi nebyl rozpor.

Víc než překonat tento rozpor v nárocích a protinárocích vkusu nemůžeme dokázat. Dát určitý objektivní princip vkusu, podle kterého by bylo možné jeho soudy řídit, zkoumat a dokazovat, je naprosto nemožné; neboť by pak nebyl soudem vkusu. Subjektivní princip, totiž neurčitá idea nadsmysl v nás, může být označen jako jediný klíč k rozluštění této schopnosti, jež je nám samým co do svých pramenů skryta, ale nelze jej pochopit prostřednictvím něčeho jiného.

Základem zde nastolené a urovnané antinomie je správný pojem vkusu, totiž jako pouze reflektující estetické soudnosti; a tak byly spolu spojeny obě zdánlivě si odporující zásady tím, že *obě mohou být pravdivé*, což také postačuje. Kdyby naproti tomu byla za motiv vkusu (kvůli jednotlivosti představy, jež je základem soudu vkusu) pokládána, jak to někteří dělají, *příjemnost*, nebo, jak chtějí jiní (kvůli jeho všeobecnosti), princip *dokonalosti*, a podle toho by se vytvořila definice vkusu, vzniká z toho antinomie, kterou nelze vůbec jinak urovnat, než tak, že ukážeme, že *obě* (ale nikoli jen kontradiktory) protikladné věty *jsou mylné*; což pak dokazuje, že si pojem, na němž je každá založena, sám odporuje. Je tedy vidno, že překonání antinomie estetické soudnosti jde podobnou cestou, kterou sledovala kritika při rozřešení antinomií čistého teoretického rozumu, a že, právě tak zde jako také v kritice praktického rozumu, antinomie nutí proti vůli hledět nad to, co je smyslové, a hledat v nadsmyslnu styčný bod všech našich schopností a priori, protože nezbyvá jiné východisko, jak uvést rozum do souhlasu se sebou samým.

POZNÁMKA I

Protože v transcendentální filosofii nacházíme tak často popud rozlišovat ideje od pojmů rozvažování, může být užitečné zavést pro jejich rozdíly odborné výrazy. Domnívám se, že nikdo nebude nic namítat, jestliže některé navrhnou. — Ideje v nejobecnějším významu jsou, podle jistého (subjektivního nebo objektivního) principu, k určitému předmětu vztažené představy, pokud se nikdy nemohou stát jeho poznáním. Buď se vztahují podle pouze subjektivního principu vzájemného souladu poznávacích schopností (obrazotvornosti a rozvažování) k nějakému názoru a nazývají se pak *estetické*, nebo se podle nějakého objektivního principu vztahují k nějakému pojmu, nemohou se nikdy stát poznáním předmětu a nazývají se rozumové ideje. V tomto případě je pojem pojmem *transcendentním*, který se odlišuje od rozvažovacího pojmu, který lze vždy adekvátně podložit korespondující zkušeností a který se proto nazývá *imanentní*.

Estetická idea se nemůže stát poznáním, protože je názorem (obrazotvorností), pro který nemůže být nikdy adekvátně nalezen pojem. *Rozumová idea* se nikdy nemůže stát poznáním, protože obsahuje pojem (nadsmyslna), kterému nemůže být nikdy přiměřeně dán názor.

Nyní se domnívám, že lze estetickou ideu nazvat *inexponibilní* představou obrazotvornosti, rozumovou ideu ale *indemonstrabilní* pojmem rozumu. O obou se předpokládá, že nejsou vytvořeny snad bezdůvodně, nýbrž (podle výše uvedeného vysvětlení ideje vůbec) přiměřeně jistým principům poznávacích schopností, k nimž patří (první subjektivním, druhá objektivním principům).

Rozvažovací pojmy musí jako takové být vždy demonstrabilní (rozumí-li se demonstrováním; jako v anatomii, pouze *znázorňování*); tj. s nimi korespondující předmět musí být možno ukázat v názoru jako daný (čistém nebo empirickém), neboť jen tak se mohou stát poznáními. Pojem *veličiny* může být dán v prostorovém názoru a priori, např. přímky atd.; pojem *příčiny* v neprostupnosti, rázu těles atd. Oba tedy mohou být doloženy empirickým názorem; tj. jejich myšlenka může být dokázána na příkladu (demonstrována, ukázána), a musí to být možné; v opačném případě není jisté, zda myšlenka není prázdna, tj. bez jakéhokoli objektu.

V logice se používá výrazů demonstrabilní nebo indemonstrabilní obvykle jen vzhledem k *věťám*; protože první by mohl být lépe označen pojmenováním jen nepřímou jistých vět, druhý *bezprostředně-jistých* vět; neboť čistá filosofie má také výroky obou druhů, rozumíme-li jimi důkazuschopné a důkazuneschopné pravdivé věty. Avšak z důvodů a priori může je filosofie sice dokazovat, ale nikoli demonstrovat, nechceme-li zcela opustit význam slova, podle kterého znamená demonstrovat (ostendere, exhibere) tolik jako (ať při dokazování nebo také jen při definování) podat svůj pojem zároveň v názoru; je-li toto nazírání apriorní, nazývá se konstruováním pojmu, je-li však také empirické, zůstává nicméně ukázáním objektu, kterým je pojmu zajišťována objektivní realita. Tak se říká o anatomovi, že demonstruje lidské oko, když pomocí rozčlenění tohoto orgánu znázorňuje pojem, který předtím diskurzívně přednesl.

V důsledku toho je rozumový pojem o nadsmyslovém substrátu všech jevů vůbec nebo také o tom, co musí být považováno za základ naší libovůle ve vztahu k morálním zákonům, totiž o transcendentální svobodě, již co do druhu indemonstrabilním pojmem a rozumovou ideou, ctnost je taková ale co do dostupně; protože prvnímu nemůže být o sobě dáno vůbec nic, co by co do kvality korespondovalo se zkušeností, ve druhé ale nedosáhne žádný produkt zkušenosti oné kauzality toho stupně, který rozumová idea předpisuje jako pravidlo.

Tak jako v rozumové ideji *obrazotvornost* se svými názory nedosáhne daného pojmu, nedosáhne v estetické ideji *rozvažování* prostřednictvím svých pojmů nikdy úplného vnitřního nazírání obrazotvornosti, která ji spojuje s danou představou. Poněvadž nyní přivést představu obrazotvornosti k pojmu znamená tolik jako ji *exponovat*, může být estetická idea nazývána *inexponibilní* představou obrazotvornosti (v její svobodné hře). Budu mít ještě příležitost v následujícím uvést něco o tomto druhu idejí; teď jen poznamenávám, že oba druhy idejí, rozumové ideje i estetické, musí mít své principy; a to obě v rozumu, ony v objektivních, tyto v subjektivních principech jeho použití.

V důsledku toho lze vysvětlit *génia* také schopností *estetických idejí*; čímž je zároveň ukázán důvod, proč v produktech génia přirozenost (subjektu),

dává pravidlo umění (vytvoření krásna). Protože krásno nemusí být posuzováno podle pojmů, nýbrž podle účelného naladění obrazotvornosti k souladu se schopností pojmů vůbec, nemůže oné estetické avšak bezpodmínečné účelnosti v krásném umění, které si má činit oprávněný nárok na to, že se musí líbit každému, sloužit jako subjektivní měřítko pravidlo a předpis, nýbrž jen to, co je pouze přirozenost v subjektu, ale co nemůže být pojato pod pravidla nebo pojmy, tj. nadsmyslový substrát všech jeho schopností (kterého nedosáhne žádný rozvažovací pojem), tudíž to, do vztahu k čemu zharmonizovat všechny naše poznávací schopnosti je poslední účel daný prostřednictvím inteligibility naší přirozenosti. Jen tak je také možné, že základem krásného umění, kterému nelze předepsat žádný objektivní princip, je subjektivní a přece všeobecně platný princip a priori.

POZNÁMKA II

Zde se samo od sebe nabízí následující důležité upozornění: že totiž existují tři druhy antinomie čistého rozumu, které se ale všechny shodují v tom, že jej nutí opustit jinak velmi přirozený předpoklad pokládat předměty smyslů za věci samy o sobě a nechat je platit jen jako jevy a připsat jim inteligibilní substrát (něco nadsmyslového, jehož pojem je jen idea a nepřipouští vlastní poznání). Bez takové antinomie by se rozum nikdy nemohl rozhodnout k přijetí takového principu, který tak mnoho zužuje pole jeho spekulace, a k obětem, při nichž musí zcela zmizet tolik jinak velmi zářivých nadějí; neboť ani teď, kdy se mu jako náhrada za tuto ztrátu otevírá o to větší použití v praktickém ohledu, zdá se, že se nedokáže odloučit od oněch nadějí a uvolnit od starých vztahů bez bolesti.

Že existují tři druhy antinomie, má svůj důvod v tom, že existují tři poznávací schopnosti: rozvažování, soudnost a rozum, z nichž každá (jakožto vyšší poznávací schopnost) musí mít své principy a priori; neboť rozum, pokud posuzuje samy tyto principy a jejich užití, požaduje vzhledem k nim všem pro dané podmíněno, bez výhrad nepodmíněno, jež však nikdy nelze nalézt, jestliže je to, co je smyslové, nahlíženo jako náležející k věcem samým o sobě a jestliže mu spíše, jako pouhému jevu, není připisováno něco nadsmyslového (inteligibilní substrát přírody mimo nás a v nás) jako věc sama o sobě. Tu pak existuje 1. antinomie rozumu vzhledem k teoretickému užití rozvažování až k nepodmíněno *pro poznávací schopnost*; 2. antinomie rozumu vzhledem k estetickému užití soudnosti *pro pocit libosti či nelibosti*; 3. antinomie vzhledem k praktickému užití samého o sobě zákonodárného rozumu *pro žádací schopnost*: pokud všechny tyto schopnosti mají své vyšší principy a priori a pokud, přiměřeně nevyhnutelnému požadavku rozumu, podle těchto principů také mohou *bezpodmínečně* soudit a určovat svůj objekt.

Vzhledem k dvěma antinomiím, antinomii teoretického a praktického užití, oněch vyšších poznávacích schopností jsme již jinde ukázali jejich *nevyhnutelnost*, jestliže takové soudy nehledí na nadsmyslový substrát daných objektů jakožto jevů, naproti tomu také jejich *rozřešitelnost*, pokud tomu tak jest. Co se nyní týká antinomie v užití soudnosti, přiměřeně požadavku rozumu, a jejího zde daného rozřešení, nemáme jiný prostředek, jak se jí vyhnout, než *buď* popřít, že základem estetického soudu vkusu je nějaký princip a priori, takže veškerý nárok na nutnost všeobecného souhlasu je neodůvodněný prázdňý blud, a že si soud vkusu jen potud zaslouží být pokládán za správný, *protože je tomu náhodou tak*, že ho mnozí pokládají za správný, a také toto vlastně ne proto, že se za touto shodou *tuší* princip a priori, nýbrž (jako při smyslové chuti) protože jsou subjekty náhodou stejně organizovány; *nebo* bychom museli předpokládat, že soud vkusu je skrytý rozumový soud o dokonalosti objevené v nějaké věci a o vztahu rozmanitosti v ní k nějakému účelu, že se tedy nazývá estetickým jen kvůli nejasnosti, která je vlastní této naší reflexi, i když je v základě teleologický, v kterémžto případě by bylo možné prohlásit rozřešení antinomie pomocí transcendentálních idejí za zbytečné a nicotné a tak by bylo možno ony zákony vkusu spojit s objekty smyslů nejen jakožto pouhými jevy, ale také jako věcmi o sobě. Jak málo však jeden jako druhý únik znamená, bylo ukázáno na více místech expozice soudů vkusu.

Přizná-li se však naší dedukci alespoň tolik, že postupuje správnou cestou, ačkoli není ve všech částech prováděna dost jasně, ukazují se tři ideje: *za první* idea nadsmysluna vůbec, bez dalšího určení, jakožto substrátu přírody; *za druhé* idea nadsmysluna jakožto principu subjektivní účelnosti přírody pro naši poznávací schopnost; *za třetí* idea nadsmysluna jakožto principu účelů svobody a principu souladu svobody s účelností přírody v tom, co je mravní.

§ 58

O IDEALISMU ÚČELNOSTI PŘÍRODY A UMĚNÍ JAKOŽTO JEDINÉM PRINCIPU ESTETICKÉ SOUDNOSTI

Princip vkusu lze především *spatřovat* buď v tom, že vkus soudí vždy podle empirických motivů, tedy podle takových, které jsou dávány jen a posteriori smysly, nebo lze připustit, že soudí z důvodu a priori. První případ by byl *empirismus* kritiky vkusu, druhý by byl jejím *racionalismem*. Podle *prvního* by objekt našeho zalíbení nebyl odlišen od toho, co je *příjemné*, podle druhého, kdyby soud spočíval na určitých pojmech, od toho, co je *dobré*; a tak by byla popřena veškerá *krása* světa a místo toho by zůstal jen zvláštní název, snad

pro jisté smíšení obou jmenovaných druhů zalíbení. Avšak ukázali jsme, že jsou také důvody zalíbení a priori, které tedy mohou existovat společně s principem racionalismu, přestože nemohou být pojaty do *určitých pojmů*.

Racionalismus principu vkusu je naproti tomu buď racionalismus *realismu* účelnosti, nebo jejího *idealismu*. Protože nyní soud vkusu není soudem poznávacím a krása není vlastností objektu, nahlíženého pro sebe, nemůže být racionalismus principu vkusu nikdy spatřován v tom, že by byla účelnost v tomto soudu myšlena jako objektivní, tj. že by se soud v subjektu vztahoval teoreticky, tedy také logicky (i když jen v nejasném posouzení) k dokonalosti objektu, nýbrž jen *esteticky* k souladu své představy v obrazotvornosti s bytostnými principy soudnosti vůbec. Tudíž může být, i podle principu racionalismu, soud vkusu a rozdíl jeho realismu a idealismu spatřován jen v tom, že je ona subjektivní účelnost pojímána buď v prvním případě jako skutečný (úmyslný) účel přírody (nebo umění) být v souladu s naší soudností, nebo v druhém případě jen jako bez účelu, sám od sebe a náhodně vznikající účelný soulad se soudností, vzhledem k přírodě a jejím podle zvláštních zákonů vytvořeným formám.

Pro realismus estetické účelnosti přírody, poněvadž bychom totiž chtěli předpokládat, že základem vytváření krásna je jeho idea ve vytvářející příčině, totiž účel ve prospěch naší obrazotvornosti, velmi mluví krásné výtvořiny v říši organické přírody. Květiny, květy, i tvary celých porostů, půvabnost zvířecích tvarů různých druhů, pro jejich vlastní užití nepotřebná, ale pro náš vkus jakoby vybraná; především pro naše oko tak líbivá a půvabná rozmanitost a harmonické složení barev (na bažantovi, korýších, hmyzu až k nejprostším květinám), které tím, že se týkají pouze povrchu, a na tom se netýkají ani tvaru těchto tvorů, který by přece jen ještě mohl být potřebný k jejich vnitřním účelům, se zdají být zaměřeny zcela na vnější vzhled, dávají způsobu vysvětlení pomocí předpokladu skutečných účelů přírody pro naši estetickou soudnost velikou váhu.

Tomuto předpokladu odporuje nejen rozum svými maximami, aby všude podle možností zabránil zbytečnému rozmnožení principů; nýbrž i příroda ukazuje ve svých svobodných výtvořech všude tolik mechanického sklonu k vytváření forem, které se zdají být jakoby udělány pro estetické užití naší soudnosti, aniž by zavdala nejmenší důvod k domněnce, že je k tomu zapotřebí ještě něco víc než její mechanismus jako čisté přírody, podle čehož mohou být ony formy, také bez všech idejí, které jsou jejich základem, pro naše posuzování účelné. *Svobodným vytvářením přírody* ale rozumíme *takové*, jímž z něčeho *tekutého v klidu*, vypařením nebo oddělením nějaké jeho části (někdy pouze tepelné matérie) přijímá zbytek při tuhnutí určitý tvar, nebo tkanivo (figuru nebo texturu), který je, podle specifické rozdílnosti materiálů, odlišný, v téže materii, ale přesně týž. K tomu je ale předpokládáno to, co je pokaždé rozuměno pravou tekutinou, totiž že matérie je v ní zcela rozpuště-

ná, tj. nelze ji nahlížet jako pouhou směs pevných a pouze se v ní vznášejících částí.

Tvoření se pak uskutečňuje *krystalizováním*, tj. náhlým tuhnutím, nikoli postupným přechodem z tekutého do pevného stavu, nýbrž jakoby skokem, a tento přechod se právě nazývá *krystalizováním*. Nejprostší příklad tohoto způsobu tvoření je zamrzající voda, ve které se nejprve vytvářejí rovné ledové paprsky, které se spojují v šedesátistupňových úhlech, zatímco se na každém jejich bodu nasazují stejně tak další, až se všechno stane ledem; takže během této doby se voda mezi ledovými paprsky nestává postupně tužší, nýbrž je tak dokonale tekutá, jaká by byla při mnohem vyšší teplotě, a přesto má úplnou teplotu ledu. Oddělující se matérie, která v okamžiku tuhnutí náhle uniká, je značné kvantum tepelné látky, jejíž odchod, jelikož byla zapotřebí jen k tekutému stavu, nezanechává tento nynější led ani v nejmenším chladnější než krátce předtím v něm tekutou vodu.

Mnoho solí, stejně kamenů, které mají krystalickou podobu, je rovněž právě tak vytvářeno druhem zeminy, rozpuštěné ve vodě, aniž víme prostřednictvím čeho. Stejně tak se tvoří drúzovité konfigurace mnoha nerostů, krychlového leštěnce olovnatého, stříbrné rudy ap. pravděpodobně také ve vodě a krystalizací částí; tím že jsou nějakou příčinou donuceny opustit tento prostředek a spojit se vzájemně v určité vnější tvary.

Ale také vnitřně ukazují všechny matérie, které byly tekuté jen prostřednictvím tepla a ochlazením ztuhly, v lomu určitou texturu, a lze z ní soudit, že kdyby tomu nezabránily jejich vlastní váha nebo styk se vzduchem, prokázaly by také vnějškově svůj specificky zvláštní tvar, který je možné pozorovat na některých kovech, které byly po roztavení vnějškově ztvrdlé, uvnitř ale ještě tekuté, odebráním vnitřní ještě tekuté části a dalším klidným krystalizováním ostatní části, která zůstala uvnitř. Mnohé z oněch minerálních krystalizací, jako drúzy živce, železné rudy, aragonit, tvoří často velmi krásné tvary, jak by je bylo schopno myslet pouze umění, a stalaktit v jeskyni na Antiparu je pouze produkt vody prosakující sádrovým ložiskem.

To, co je tekuté, je podle všeho zdání vůbec starší než to, co je pevné, a jak rostliny, tak těla živočichů jsou tvořeny z tekuté živné matérie, pokud se formuje v klidu: ovšem sice u živočichů se formuje především podle jisté původní na účely zaměřené osnovy (která, jak bude ukázáno v druhé části, musí být posuzována nikoli esteticky, nýbrž teleologicky podle principu realismu); ale vedle toho se formuje snad přece jen také prostřednictvím krystalizace a svobodného tvoření, v souladu s obecným zákonem příbuznosti materiálů. Tak jako nyní v atmosféře, která je směsí různých druhů vzduchu, rozpuštěné vodnaté tekutiny, jestliže se ztrátou tepla od atmosféry oddělují, vytvářejí sněhové tvary, které mají podle různosti té či oné vzduchové směsi často velmi umělecky vypadající a překrásný tvar, tak lze, aniž by bylo něco odebráno teleologickému principu posuzování organizace, snad uvažovat, že pokud jde

šího zkoumání; avšak zde není místo se u ní zdržet. Náš jazyk je plný takových nepřímých znázornění, podle analogie, díky čemuž výraz neobsahuje vlastní schéma pro pojem, ale pouze symbol pro reflexi. Tak jsou slova *základ* (opora, báze) *zá* — *víset* (být držným seshora), z něhož *plyne* (místo následuje), substance (jak se vyjadřuje *Locke*: nositel akcidence), a nespočetné jiné neschematické, ale symbolické hypotypózy a výrazy pro pojmy nikoli prostřednictvím přímého názoru, nýbrž jen podle analogie s ním, tj. prostřednictvím přenesení reflexe o předmětu názoru na zcela jiný pojem, s kterým možná nikdy nemůže názor přímo korespondovat. Jestliže smíme pouhý způsob představy již nazvat poznáním (což je jistě dovoleno, je-li principem nikoli teoretického určení předmětu, čím je o sobě, nýbrž principem praktického určení, čím má být jeho idea pro nás a pro své účelné užití), pak je veškeré naše poznání o bohu pouze symbolické; a ten, kdo je bere schematicky s takovými vlastnostmi, jako rozvažování, vůle atd., které dokazují svou objektivní realitu pouze na světových bytostech, dostává se do antropomorfismu, tak jako když vypustí všechno intuitivní, do deismu, jímž není vůbec nikde nic, ani v praktickém úmyslu poznáváno.

Nyní říkám: krásno je symbolem mravního dobra. A také se jen v tomto ohledu (ve vztahu, který je každému přirozený a který každý druhým připisuje jako povinnost) líbí, s nárokem na souhlas každého druhého, přičemž si je mysl zároveň vědoma jistého zušlechtění a pozvednutí nad pouhou vnímavost libosti pomocí smyslových dojmů, a oceňuje hodnotu druhých také podle podobné maximy jejich soudnosti. A to je právě *inteligibilita*, k čemu, jak ukázal předchozí paragraf, směřuje vkus, s čím totiž souladí samy naše vyšší poznávací schopnosti a bez čeho by mezi jejich přirozeností, srovnáno s nároky, které činí vkus, vznikaly samé rozpory. V této schopnosti soudnost nepodléhá, jako jinak v empirickém posuzování, heteronymii zákonů zkušenosti; dává vzhledem k předmětům tak čistého zalíbení sobě samé zákon, tak jak to činí rozum vzhledem k žádací schopnosti; a je jak kvůli této vnitřní možnosti v subjektu, tak kvůli vnější možnosti s tím souladící přírody vztažena k čemu v subjektu samém a mimo něj, co není příroda ani svoboda, co je však spojeno se základem svobody, totiž s nadmyslnem, ve kterém je teoretická schopnost spojena v jednotu s praktickou schopností vzájemným a neznámým způsobem. Uvedeme několik částí této analogie, a zároveň si všimneme jejich rozdílu.

1. Krásno se líbí *bezprostředně* (ale jen v reflektujícím názoru, nikoli jako mravnost v pojmu). 2. Líbí se *bez jakéhokoli zájmu* (mravní dobro je spojeno sice nutně se zájmem, ale není spojeno s takovým zájmem, který předchází soud o zalíbení, nýbrž který je jím teprve vyvolán). 3. *Svoboda* obrazotvornosti (tedy smyslovosti naší schopnosti) je představována v posuzování krásna jako jednomyslná se zákonitostí rozvažování (v morálním soudu je svoboda vůle myšlena jako soulad vůle se sebou samou podle obecných rozumových

zákonů). 4. Subjektivní princip posuzování krásna je představován jako *všeobecný*, tj. platný pro každého, ale nepoznatelný pomocí žádného obecného pojmu (objektivní princip morality je také vysvětlován jako všeobecný, tj. pro všechny subjekty, zároveň však také pro všechna jednání téhož subjektu, a přitom poznatelný pomocí obecného pojmu). Proto není morální soud schopný jen určitých konstitutivních principů, nýbrž je možný jen tím, že zakládá maximy na těchto principech a jejich obecnosti.

Ohled na tuto analogii je obvyklý také pro obecné rozvažování; a krásné předměty přírody nebo umění pojmenováváme často jmény, která, jak se zdá, mají za základ mravní posouzení. Nazýváme stavby nebo stromy majestátnými a nádhernými nebo luhy usměvavými a radostnými; i barvy jsou nazývány nevinnými, skromnými, něžnými, protože vzbuzují počitky, protože obsahují něco analogického s vědomím duševního stavu, vyvolaného morálními soudy. Vkus jakoby umožňuje přechod od smyslového podnětu k habituálnímu morálnímu zájmu bez příliš násilného skoku tím, že představuje obrazotvornost také v její svobodě jako účelně určitelnou pro rozvažování, a dokonce učí mít v předmětech smyslů svobodné zalíbení také bez smyslového podnětu.

§ 60

DODATEK. O METODOLOGII VKUSU

Rozdělení kritiky na elementární nauku a metodologii, které předchází vědu nelze užít pro kritiku vkusu, protože žádná věda o krásnu neexistuje a ani existovat nemůže, a soud vkusu není určitelný prostřednictvím principů. Neboť pokud jde o to, co je v každém umění vědecké, co směřuje k *pravdě* při znázornění jeho objektu, je to sice nezbytná podmínka (*conditio sine qua non*) krásného umění, ale není jím samým. Je tedy pro krásné umění jen *manýra* (*modus*), nikoli *způsob učení* (*methodus*). Mistr musí předvést, co a jak má žák dělat, a obecná pravidla, pod která nakonec shrnuje svůj postup, mohou spíše sloužit k tomu, aby si na jeho hlavní momenty žák příležitostně vzpomněl, než aby mu je předepsal. Přitom musí však být přesto brán zřetel na jistý ideál, který umění musí mít před očima, třebaže jej při provádění nikdy zcela nedosáhne. Jen probuzením obrazotvornosti žáka pro přiměřenost s nějakým daným pojmem, uvedenou nedostatečností výrazu pro ideu, kterou pojem sám nedosáhne, protože je estetická, a ostrou kritikou lze zabránit tomu, aby příklady, které jsou mu předkládány, jím byly hned považovány za původní obrazy a vzory, nepodléhající už žádné vyšší normě a vlastnímu posouzení, a aby tak byl udušen génius, s ním ale také jeho svoboda obrazotvornosti samé ve své zákonitosti, bez níž není možné krásné umění, a ani správně toto umění posuzující vlastní vkus.

Propedeutika k veškerému krásnému umění, pokud je zaměřena na nejvyšší stupeň dokonalosti, nespočívá, zdá se, v předpisech, nýbrž v kultuře duševních sil založené na předchozích znalostech, jež se nazývají *humaniora*, patrně proto, že *humanita* znamená na jedné straně všeobecný pocit *účastnictví*, na druhé straně schopnost moci se co nejnuitněji a všeobecně sdělit. Tyto vlastnosti, spolu spojené, přinášejí lidstvu přiměřenou družnost, jíž se liší od zvířecí omezenosti. Věk, jakož i národy, v nichž zápasil živý pud po *zákonném* společenství, kterým národ vytváří trvajícím stát, s obtížemi, které jsou spojeny s těžkým úkolem sjednotit svobodu (a tedy také rovnost) s nutností (více s nutností úcty a podřízenosti z povinnosti než ze strachu); takový věk a takový národ musel nejprve vynalézt umění vzájemného sdělování idejí nejvzdělanější části s hrubší, sladění rozšíření a zjemnění první části s přirozenou prostotou a originalitou druhé, a tak zprostředkovací článek mezi vyšší kulturou a skromnou přirozeností, který tvoří správné měřítko, jež nelze udat žádnými obecnými pravidly, také pro vkus jakožto obecný lidský smysl.

Stěží učiní nějaká pozdější doba ony vzory postradatelnými, protože bude přírodě stále více vzdálena a nakonec snad sotva bude s to vytvořit si, bez stálých příkladů, které o ní zůstaly, pojem o šťastném sloučení zákonné nutnosti nejvyšší kultury se silou a pravostí svobodné přírody, která cítí svou vlastní hodnotu, v jednom a témže národě.

Jelikož ale vkus je v základě posuzovací schopnost smyslového znázornění mravních idejí (prostřednictvím jisté analogie reflexe o obojím), z čehož a z větší vnímavosti, která na tom spočívá, pro cit vycházející z mravních idejí (jenž se nazývá morální) vyplývá ta libost, kterou vkus prohlašuje za platnou pro lidstvo vůbec, nikoli pouze pro soukromý cit každého jedince: je jasné, že pravá propedeutika k založení vkusu je rozvoj mravních idejí a kultura morálního citu, protože jen když je s tímto citem smyslovost dána do souladu, může pravý vkus přijmout určitou neměnnou formu.

KRITIKA TELEOLOGICKÉ SOUDNOSTI²⁷